

CHVÁLA MALÝCH PŘÍBĚHŮ

Theo de Boer, Bůh filosofů a Bůh Pascalův (překl. J. A. Dus a H. P. van der Horst), Heršpice: Eman 2003.

Theo de Boer (*1932) uvádí čtenáře do rozhovoru nejen s Pascalem a osvícenskou filosofií, ale i s narativní teologií, která v 80. letech minulého století docenila význam biblického vyprávění.

Autor připomíná přístup k vyprávění u Platóna (s. 17), křesťanských apologetů (s. 18) i u Descarta (s. 164). Metodou filosofie není příběh, nýbrž výklad. Proti diskursu staví autor biblickou naraci, v níž Bůh nevystupuje jako pasivní Nejvyšší bytost. O rozbití metafyzického obrazu Boha se zasloužili mnozí novověcí autoři. Naopak o resuscitaci garanta morálního a politického řádu se snaží Voltair, Franklin, Kant aj.

Podle Pascala nemáme k Bohu přístup přes filosofické ideje, ale přes postavu Ježíše Krista, jeho lidství a slabost (Luther). Filosofičtí a náboženští racionalisté trpí pověrou, že Boží všemohoucnost postřehneme v přírodě, v dějinách, ve vlastním životě. Autor připomíná Pascalovo (17. stol.) i Barthovo (20. stol.) svědectví o boží „mocné bezmoci“. Lévinas hovoří o lítosti, vyvolané majestátem Tváře. Barth, a z jiné pozice Freud, odmítli některé náboženské jevy, rozrušené rozpadem metafyziky: nesmrtnost duše, dějinnou prozřetelnost, posmrtnou blaženost, odměnu a odplatu.

De Boer zdůrazňuje ambivalentnost přírody, světa, dějin i člověka. Proto odmítá Spinozovo a osvícenské „deus sive natura“, ale i koncept Teilharda de Chardina, novoplatónsko-teologický koncept přirozenosti. Přitakává Pavlovi, který boží strategii popisuje jako sílu projevující se v slabosti (2K 2,19). Ambivalentní příroda není projevem božího majestátu (Žalm 103).

S Gadamerem odmítá koncept dějin L. Ranka, ironicky nazvaný „Bůh neboli historie“. Kritizuje nový převlek osvícenské dějinné doktríny u Pannenberg, který nalézá Boha v člověku a v okolní realitě. Stopy božího působení lze jistě najít jiným způsobem, než za pomoci metafyzicky všemocného a pokrokářského Boha dějin. Platí Pascalovo, že nelze vyzorovat vzestupnou cestu ducha a dějin.

Za sporné považuje autor „náboženské apriori“ E. Troeltsche, kantovský model vztahujícího se subjektu, augustinovské prahnutí po Bohu, i otevřenost světu (M. Scheler, A. Gehlen, W. Pannenberg). Autor proti tomu staví Havlovu a Lévinasovu výzvu k odpovědnosti prostřednictvím smluvně strukturované Tváře. Proti metafyzickému náboženskému apriori autor staví fakta jako je vina, naděje, a utrpení. Vina otevírá porozumění pro změnu. Utrpení není odplatu za hřích, ale solidaritou s Kristovým utrpením. Paradoxně se prohra stává vítězstvím. Modlitba patří ke zkušenosti, již překračujeme existenci člověka jako pouhého subjektu. Ke slovu přichází Pavlova inspirace tísní, která se může stát znamením Ježíšovy smrti (2 K 4,8). Ontologická představa mocného Boha se rozpadá díky Bohu otců a Ježíše Krista. Bůh není kosmický řád nebo kauzalita, ale spíše moc prolamující příčinné řetězce. Hymnus o Logu není důkazem Boha prostřednictvím obecného

rozumu a platónského světa idejí. Jan zpívá o historickém vystoupení Ježíše. Uzdravený (J 9,1n) poznal, že zákon kauzality je protržen. Vypráví o tom, a je za to vyhnán ze synagogy, protože se připojuje k Ježíšovu narušování zaběhaných pořádků.

Nadčasovému pohledu podléhá i E. Husserl, usiluje-li o očistění od nepodstatných věcí, které mají náhodný historický původ. Po odstranění zůstane čisté, univerzální racionální jádro. Stejně je motivováno hledání přirozeného práva, které platí vždy a všude. Dle Lessinga se bankrot pravdy prokáže právě jejím historickým původem. Podobně soudí empiristé.

Ospravedlnění faktu (s. 145), času (s. 155) a příběhu (s. 163) se stává horizontem knihy, z něhož vyplývají některé důsledky: rozlišení na velký a malý příběh (s. 173), docenění inkarnace (s. 175) a činů (s. 182). K rehabilitaci faktu lze dojít přes nové pojetí vědy. S Diltheyem přestává platit dogma, že individuální nelze vyjádřit pojmem. Umělecký předmět vyjádří lépe než přírodní věda, co je věc. Svět se stává metaforou, nikoli však alegorií, která zbavuje jedinečnosti. Věda o náboženství svou epochou se pohybuje na rovině představ o metafyzické Nejvyšší bytosti. Křesťanská theologie klesne na úroveň vědy o náboženství, nebude-li mluvit o poznání Boha v horizontu zkušenosti naděje, viny i utrpení v určitém čase.

Znehodnocení času je vlastní té theologii, která se zabývá neměnnými, božskými věcmi. Od Parmenida má čas špatnou pověst. Křesťanská theologie přizpůsobená řeckým ideálům poznání pěstovala nadčasové pravdy, a tím i nepravdy. „Pravda má časový index, znamená také, že neplatí ‚jedna pravda-vždycky pravda‘“ (s. 158). Životní orientaci nám nemohou poskytnout věčná dogmata, nýbrž právě historické, často draze vybojované objevy.

Pro metafyzické myšlení je příběh pohoršující. Není zapotřebí s Filónem a církevními otci rehabilitovat příběhy helénistickou metodou alegorie. Příběhy v bibli nejsou ilustrací věčných pravd. Biblické příběhy naopak vyprávějí o jedinečném dění, a vyzývají ke konání. Descartes, Lessing i Kant příběhy odmítají. U Lessinga smíření není faktická událost; Bůh je v Kristu přítomen jako věčná idea. Pro Hegela je závažné, že člověk je jedné podstaty s Nekonečnem.

Liotard ukazuje, že velké příběhy opanovaly Západ od dob osvícenství. Země „reálného socialismu“ jsou svědectvím o sjednocení filosofie a státu. Bibli a teologii jde o malé příběhy – o mojišovský exodus z Říše. Ježíš umírá kvůli sporu s mocnostmi své doby. Pavel odmocňuje Říši – mocnosti jsou zahanbeny (Ko 2,15). Úvahami o „malém“ příběhu se blížíme k horizontu knihy: ke zprávě o Ježíšově inkarnaci (s. 175), činech (s. 182) a podobenstvích a příbězích (s. 184).

V bibli se nezotožňuje člověk s Bohem. Naopak se oznamuje boží ztotožnění s utlačovaným lidem. Jde o průlom do spinózovského zákona bytí vševládné touhy. Jde o porušení řádu, vlády a moci. Tak je tomu v Nz (Fp 2,6–11), ale i v židovství (kontrakte). Novoplatónskému metafyzikovi se zdá, že Bůh je základ veškeré existence. Biblickému myšlení je taková myšlenka cizí. Fakt smlouvy vylučuje možnost, aby Bůh uzavíral smlouvu s částí sebe sama. Ježíš je „jedné podstaty“ s Bohem – proto svými činy ruší zákon kauzality – řád: člověk tu není pro sobotu, ale sobota pro člověka. Podobenství vyzývají k porušení konvencí (L 14,16–24;

Mt 20,1–16). Podobně Pavel kritizuje konformnost filosofů své doby (Ga 4,3,9; Ko 2,8), staví proti nim slabé, nenápadné – takové vyvolil Bůh, aby zahanbil silné (1K 1,27n).

Leibniz se proslavil výrokem, že největším zázrakem je, že tu něco je - že není nicota. Proti tomu Pavel i Pascal hovoří o větším zázraku – největším zázrakem je, že to, co je, může také ne-být. Pokání (metanoia) je příběhem změny, přináší nové. To je poselství malého příběhu.

Pavel Keřkovský.

V MOCI SLOVA

Jiří Beneš, V moci slova. – Ilustrace Jan Bárta, odp. redaktor Robert Řehák, Ve spolupráci s SKŽ vydalo SGS, vyd. první, Praha 2003, 215 stran.

Neobyčejně zdařilá kniha. Když vyšla, proletěl jsem ji dychtivě a byl jí osloven tak, že jsem ji ihned v anketě Lidových novin označil za svou knihu roku. Od té doby ji už delší dobu čtu stále znovu, podtrhávám, pokouším se domýšlet, objevuji nové a nové věci. Samozřejmě, ten, kdo je vnitřně vzdálen Bibli, bude tuto knihu biblických výkladů vidět jinak. Ale kdo si ve vlastní zkušenosti ověřil, že není inspirativnější knihy v celé světové literatuře a kdo se proto pídí po knihách, v nichž by byl odborný biblický výklad hluboce a spontánně propojen s jejím domýšlením do denního života, přitaká mně, že Benešova kniha je dílo až neuvěřitelně zdařilé, promyšlené a probroušené do posledních drobností, a při tom teologicky pronikavé a zároveň lidsky tak pokorné, že se marně rozhlížím po nějakém přirovnání. Podívejme se krátce jak na autora knihy, tak na její obsah zhodnocení.

Jiří Beneš ThD je absolventem Evangelické teologické fakulty University Karlovy, kde získal i „velký doktorát“ – bývalé CSc. Působil v několika sborech CASD jako kazatel, nyní vyučuje Starý zákon a hebrejštinu na Husitské fakultě UK a na vyšší odborné škole teologické CASD na Sázavě. Vydal už několik knih, které měly velmi dobrý ohlas.

Kniha sama má široký záběr. Celkově je rozdělena do dvou velkých částí. První se týká Starého, druhá Nového zákona. Jde vždy o výklad vymezeného biblického oddílu, perikopy, setumy či petuchy, který je vykládán tak, že vychází z původního hebrejského či řeckého znění. Asi jen odborník pozná, s jakou precizností autor celý příběh rozebral, proptal se jím, zvážil všechny historické okolnosti i jazykové jemnosti. Ale pak to vše uklidil, jako lešení, když je stavba hotova, a ze všeho zůstalo jen to, co vede čtenáře přímo do hloubky textu a tím i k tomu, jak je mu možno nejen do textu sám vstoupit, ale zároveň rozpoznat, jak nás vykládaný oddíl oslovuje v našem dnešním (někdo by tu dodal: zcela praktickém) životě. Ono je to ovšem s tím naším praktickým životem složitější než se leckdy zdá: Kdo se pokouší (ať už z nevědomosti nebo z pohodlnosti) odstříhnout hlubší polohy živo-

ta od těch tak zvaně praktických, snadno uvázne na mělčině. I ve zdánlivě „malých“ věcech a v rozhodování jakoby drobném jde přechasto o poslední věci života a smrti, Boha a věčnosti. I k tomuto rozpoznání vede Benešova kniha.

„Úvod“ (str. 6–7) zařazuje obsah jako záhlaví první části knihy o SZ. Autor v něm poznamenává, že různé oddíly Písma, vykládané v této knize, mají tři společné rysy: je to a) způsob zpracování (recenzent dodává: důkladná analýza textu, pečlivě předestilovaná do oslovující podoby), b) adresát, jímž byl původně krčský sbor, kde autor knihy na tento text kázal, c) forma: jde o převyprávěný příběh. Pocházejí z let 1999–2002. Autor k tomu výslovně podotýká, že tu však nejde o klasické homilie, nýbrž spíše o jejich přípravu. Starozákonní stati jsou soustředěny do tří okruhů: První je výklad egyptských ran, tedy texty z Ex 7–11, vykládaných zde jako znamení, zjevující Hospodinovu svrchovanou moc a tím desakralizující náboženský systém, který Izraele ubíjel a vysával. Moderně řečeno: neblahá ideologie a její dopad – tedy cosi zcela aktuálního. – Druhý okruh je – jak říká autor knihy sám – „reflexe aramejských příběhů z první poloviny Danielovy knihy, která tvoří jakýsi kontrapunkt k příběhům egyptských ran“. Jde v nich také o zápas víry, a jsou tu vykládány tak, že čtenáři umožňují vnitřní vstup do tohoto zápasu, který pokračuje až do našich dnů. – Třetí okruh přináší rozbor a výklad Malých soudců, založený na předpokladu, že základní informací je jméno toho kterého soudce. Autor tu převážně zcela nově a originálně rozkrývá jemné vztahy mezi jménem soudce a hebrejským výrazivem příběhu a z minima informací dochází k pronikavým průhledům do doby staré i jejich obdob v době nové. U všech těchto starozákonních statí bych chtěl připomenout, že napořád daleko přesahují to, co lze najít v obvyklých komentářích, a to jak exegeticky, tak homileticky. S chutí bych to doložil příklady, ale pak by ze stručné recenze byla obsáhlá monografie. Prostě se to musí číst a promýšlet.

Druhá část knihy se nazývá „Počátek a konec Ježíšova příběhu“. V úvodu na str. 139 připomíná autor, že cílem Ježíšova příběhu není jen čtenáře konfrontovat, ale motivovat, ba strhnout, vtáhnout do příběhu, změnit na jeho aktéra tak, aby si byl vědom toho, že věc Kristova je i jeho věcí, a tak se sám stávat Kristovým následovníkem. – První část novozákonní je podrobný výklad první kapitoly evangelia podle Marka. Je to klasický a mnohokrát zpracovaný text. Autor připomíná, že toto evangelium - ve shodě s částí novodobého novozákonního bádání – bylo sestaveno pro katechumeny jako zasvěcení do Kristovy cesty. Ještě důležitější nežli záznam na papíře bylo uchovávat Ježíšovo poselství v životě těch, kteří mu uvěřili. Důležitou součástí této cesty je obecenství kolem stolu Páně. Proto se další soubor novozákonních statí jmenuje „Večeře Páně“. Nejsou tu však výklady jen statí novozákonních. Začíná se „Chlebem s nebe“ (1Kr 17,4–6; 19,4–8), jímž Bůh živil Eliáše; a teprve pak se přechází do Marka, Lukáše, Skutků a posléze do textů paulovských, kde se vykládá podrobně „účast na Kristově těle“ (1K 10), „přijímat a vydávat“ (1K 11,23), „smrt Páně“ (1K 11,26) a zcela na závěr poměrně podrobně „formule víry – vzkříšení“ (1K 15). V jejím závěru připomíná autor, že tu mluvíme